

TÜSKÉS ANNA

Velencei kútkávák Magyarországon

A Magyarországra került velencei kútkávról viszonylag keveset tudunk, átfogó vizsgálatuk még nem történt meg, noha az eredeti vagy különböző korszakok stílusjegyeit és motívumait ötvöző XIX. századi faragványok a fővárosi palotaudvarok és vidéki kastélykertek jelentős elemei a XIX–XX. század fordulóján egészen az első világháborúig (1. kép).¹ A velencei ornamentális szobrászat kutatását a Budapesti Szépművészeti Múzeumban őrzött velencei kútkávák nagy száma és kutatásuk viszonylagos elhanyagoltsága indokolja elsősorban.²

Míg 1866-ig a kereskedelem elsősorban az Osztrák-Magyar Monarchiába vitte a műveket, ahonnan tovább szállították azokat Németországba és Oroszországba, Velence Olasz-

országhoz csatlakozása után inkább Anglia, Franciaország és Amerika felé irányult a forgalom. Magyarországra feltehetően az 1870-es években érkezett az első velencei kútkáva Erdődy IV. Sándor vépi kastélyának pálmaházába. Ha a velencei kútkávák divatjának hazai elterjedését vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy arisztokrata körökben háromféle indíték játszott közre a faragványok vásárlásában: kastély és kert átépítéskor velencei faragványok beépítése,³ Velencéhez kötődés hangsúlyozása,⁴ velencei nászút ill. nászajándék (2–4. kép).⁵ Pulszky Károly 1894-es velencei bevásárló útján három kútkávát és egyéb faragványokat vásárolt.⁶ A velencei kútkávák Magyarországra hozatalának szempontjából az első világháború nagy törést jelentett, ezután nem érkezett több ilyen emlék hazánkba. 1957 és 1963 között Pigler Andor Balogh Jolán közreműködésével a Szépművészeti Múzeumba szállíttatta a fővárosi paloták udvarában és vidéki kastélyok parkjaiban lévő velencei kútkávák jelentős részét.⁷ Kevés ábrázolás maradt ránk, ami a kútkávákat eredeti elhelyezésükben mutatja, erre vonatkozóan a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Fotótárában találtam archív felvételeket (2–3. kép).⁸

Felmerül a kérdés, hogy ki vagy mi volt a Velence-kultusz magyarországi elterjesztője. A velencei kútkávák magyarországi elterjedésének okai a Velence-hagyományban és -kultuszban keresendők. Ez nagyrészt íratlan hagyományt jelent: ahogy Cesare Augusto Levi a velencei műgyűjteményekről 1900-ban megjelent művében megjegyzi, a magyar tisztikar és arisztokrácia körében divat volt palotát vásárolni az 1815–1859 között az Osztrák Császárság fennhatósága alatt álló Velencében: „A fényes magyar tisztikar nagyon jó érezte

1. kép: Velencei kútkávák Magyarországon. Térképvázlat a szövegben tárgyalt kútkávák elhelyezéséről. Tüskés Anna rajza, 2009

2. kép: Velencei kútkáva a devecseri kastély udvarán. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Dokumentációs Osztály, 056525aND.

3. kép: Velencei kútkáva a sárospataki vár udvarán. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Dokumentációs Osztály, 142989ND.

magát az elfoglalt városban, és így fokozatosan kialakult egy egzotikus társadalmi réteg, amely lassanként megvásárolt kisebb palotákat, és szép műalkotásokkal rendezte be azokat – főként olyanokkal, ahogy Brown jól megfigyelte, amelyek a XVIII. század végén születtek egy édes, leporolt, fülledt reneszánsz leheletre – Tiepolókkal, Longhikkal, Carrierákkal, Gozzikkal, stb. Divat volt a Batthyány-k, Clary-k, Pálffy-k, Zichy-k, Metternich-ek stb. körében elegáns és fejedelmi palotával rendelkezni Velencében.⁹

A velencei kútkávák divatjának másik forrása minden valószínűség szerint az irodalomban és az útikönyvekben keresendő. A francia, angol és német utazási irodalomhoz hasonlóan a magyar Velence útikönyvek is foglalkoznak a kútkávákkal a XIX. század utolsó két évtizedében. Az egyik legkorábbi De Gerando Attila 1887-ben megjelent, *Velence tizenkét képben* című műve. A szerző leírja a kútkávák szerepét és kiemeli a Dózse-palota udvarán álló két emléket: „Ugyanakkor pótolták esővíz-gyűjtő csiszternákkal a hiányzó forrásokat.”¹⁰ „Ez időtájt került az udvar közepére a két híres csiszternaszáj is (cinte dei pozzi). Bronzból vannak, gazdagon, tulgazdagon díszítve – látszik ebben a kor izlése. – A kivitel gyönyörű. [...] Innen merítik a legjobb vizet Velencében.”¹¹

Az Eggenberger-féle útikönyvsorozat Szemlér Lőrinc által szerkesztett *Velence*-kötete ugyancsak foglalkozik a Dózse-palota bronz kútkávéival: „Az udvar gazdag renaissance architektúrájának hatását csak fokozza számos, részben antik szobormű és két remek patinájú bronz kútkáva, díszes dombművekkel.”¹²

Dessewffy Arisztid 1895-ben megjelent, rajzokkal és fényképekkel illusztrált *Velence* című könyve az addig megjelent magyar Velence-útikönyvek közül a legteljesebb képet adja a város történetéről, látványosságairól. A Doge-palotát tárgyaló hetedik fejezet elején a szerző kitér az udvar két bronz kútkávjára és általában a kutak szerepére Velencében: „Az udvarban márvány lépcsőzettel körül vett két remek íves vízfelfogó medence, cizellirozott bronzból készítve. Az egyik Nicola de Conti, velencei művész műve 1556-ból, a másik a ferrerai illetőségű Allerghetti munkája 1559-ből. A míg nem volt Velencének édesvíz-vezetéke még ezelőtt csak 30–40 évvel is, e kutak nyilvános szolgálatra állottak. Ide jártak a szomszédos városrész lakosai, illetőleg asszonyai, leányai, (s a kedvükért talán mások is), vizet meríteni. Azon időkben a teferelésnek élénk központját képezték e medenczék, melyeket immár manapság csak az idegenek méltatnak egy-egy futó

4. kép: Velencei kútkáva a gácsi várkastély udvarának észak-nyugati oldalán. Keserű László fényképe, 2004.

tekintetre: sic tempore mutantur!”¹³ A Dózse-palota udvarát a két kúttal egy fénykép is megörökíti Dessewffy könyvében.

Az útikönyveken túl a Magyarországon is ismert angol, német, francia és olasz irodalmi hagyomány, a Grand Tourra épülő terjedelmes nyomtatott irodalom is hatással volt a velencei kútkávák vásárlására. Velence a XIX–XX. század során „vágyott város” volt: Byrontól Thomas Mannig, Ruskintól Proustig számos irodalmi mű ábrázolja Velencét, s megemlíti vagy esetenként több bekezdést is szentel a velencei vízellátás problémájának, az udvarok és terek kútkávainak és azok díszítésének.¹⁴

Az elmúlt évtizedekben a művészettörténet és a régészet nagy érdeklődéssel fordult a másolás, a megtévesztő és nem megtévesztő célzatú hamisítás problémájára felé. A téma a legismertebb kutatók – Ranuccio Bianchi Bandinelli, Bernard Ashmole, Otto Kurz, John Pope-Hennessy és André Chastel – érdeklődését is felkeltette.¹⁵ Ezen érdeklődés eredményeként számos könyv, tanulmány, kiállítás és nemzetközi konferencia foglalkozott a témával.¹⁶ A *Monumenta Germaniae Historica* által 1986-ban Münchenben rendezett többnapos konferencia például a hamisítás különböző fajtáival foglalkozott, különösen az irodalom és a levéltárak területén, s több kötetben publikálta eredményeit.¹⁷ A British Museumban 1990-ben rendezett kiállításon az antikvitástól napjainkig készült leghíresebb hamisítványokat állították ki.¹⁸ A párizsi Bibliothèque Nationale, a genfi Musée d’Art et d’Histoire és a milánói Museo Poldi Pezzoli ugyancsak rendezett kiállítást a témában, amelyek nagyban hozzájárultak a kutatáshoz.¹⁹ A párizsi bemutatót főként az antik emlékek, érmek és kisbronzok hamisításának szentelték, míg a genfi a késő középkori és reneszánsz itáliai festészetre és szobrászatra helyezte a hangsúlyt. Mindkét kiállítás nagyrészt az intézmények saját gyűjteményében lévő művekre támaszkodott. Ezek a kiállítások bizonyos fókig fordulópontot jelentettek a kutatók és a muzeológusok hamisítványokkal szemben mutatott magatartásában: nyíltan lehet és kell beszélni a korábban tabuként kezelt hamisítványokról, melyeket a múzeumok eredetiként vásároltak. A párizsi kiállítás egyik bevezető tanulmányában egyenesen azt olvassuk: „le faux n’existe plus.”²⁰

A világ legtöbb gyűjteményében és múzeumában jelenlévő hamisítványok mostanában ugyanolyan vonzó témák a kutatók és a közönség körében, mint az eredeti művek. Sok hamisítvány szinte tökéletes és magában hordozza a művészet természetének sok elemét. A probléma abban rejlik, hogy sok van belőlük, s ezért gyakran találják szembe velük magukat a kutatók, műkereskedők, múzeumok és magángyűjtők.

A velencei kútkávákra nagy kereslet mutatkozott a XIX. század második felében Európában és a tengerentúlon megalkuló közgyűjtemények, az arisztokrácia és a magángyűjtők részéről. A magángyűjtők közül érdemes megemlíteni az Edouard André és Nélie Jacquemart házaspárt, illetve Werner Abegg nevét, akik noha kitűnő műértők voltak, a kútkáva műfajában mégis több, minden valószínűség szerint hamis kútkávát vásároltak.²¹

A hamisítványok problémája azonban nemcsak külföldön eleven, hanem Magyarországon is.²² Remélhetőleg a velencei kútkávák vizsgálata is hozzájárul ahhoz, hogy új perspektívák nyíljanak meg a kutatók és múzeumi kurátorok előtt, s felismerjék egy kiállítás szükségességét a magyarországi gyűjteményekben található, eddig gyakran eredetiként kiállított hamisítványok és másolatok témakörében.

A budapesti Szépművészeti Múzeum birtokolja az egyik legnagyobb itáliai művészeti gyűjteményt Magyarországon,

köztük mintegy tíz kútkávéval. 1953-ban Balogh Jolán elemezte e tárgyakat először részletesen, majd húsz évvel később a Régi Szobor Osztály katalógusában is leírta őket.²³ Egyes kútkávékat Balogh Jolán kutatása során hamisaknak minősített, s nem foglalkozott velük a továbbiakban, mint például a Pulszky Károly által 1894-ben Velencében vásárolt nyolcszögletű és az Enyedy Lukács gyűjteményéből 1919-ben a múzeumnak adományozott henger alakú kútkáva.²⁴ Alberto Rizzi 1981-es katalógusában hívta fel először a figyelmet a velencei kútkávak szokatlanul nagyszámú hamisítványaira és másolataira, amelyeken különböző korból származó kútkávak és románkori velencei faragványok motívumainak keveréke jelenik meg, s egyes faragványok teljes másolatai is feltűnnek.²⁵

Velence a hamisítók emblematikus városának is tekinthető. A XIX. században a patríciusok a gazdasági hanyatlás folytán sorra eladták műgyűjteményeiket, és amikor az elfogyott, de a kereslet fennmaradt: „vagyonos idegenek csapatai járnak palotáról palotára, amelyek állítólag régiség kabinetekké változtak, valójában nem mások, mint hamisítványok bazára.”²⁶ 1910-ben a futuristák így írtak: „külföldiek Velencéje, hamisító műkereskedők piaca.”²⁷ Marinetti pedig ezt mondta a velenceieknek a Fenice színházban: „Szállodaportásokká változtatok, idegenvezetőkké, kerítőkké, műkereskedőkké, csalókká, régi képek gyártóivá, plagizáló festőkké és másolókká.”²⁸

Velencében a műtárgyhamisítás a XIX. század első felétől általánosan elterjedt és rendszeressé vált. A gyűjtők igénye és az aktív kereskedelem, hamar kimerítve a nemesség gyűjteményeit, hozzájárult a másolat- és hamisítványtermelők és terjesztők szoros kapcsolatának kialakulásához.

A Velencéből elkerült kútkávak provenienciája kapcsán eddig nyolc műkereskedő neve merült fel, akik közvetlen szerepet játszottak a művek eladásában: 1. Giovanni Marcato, akinek raktárából létrejött a „The Venice Art Company”, 2. Michelangelo Guggenheim,²⁹ az első velencei iparművészeti iskola megalapítója és első igazgatója, 3. Francesco Pajaro, 4. Riatti, 5. della Torre, 6–7. Angelo és Lorenzo Seguso, szobrász apa és fia, 8. Luigi Resimini. Tevékenységüket meglehetősen nehéz kutatni.³⁰

A hamisítványok azonosítása a kútkávak esetében hat szempont figyelembevételével lehetséges: 1. anyaghasználat – a XIII. századig a velencei kútkávak főként görög márványból vagy aurisinaí mészkőből készültek, később tértek át a kőfaragók az isztriai mészkő és az ún. veronai vörös márvány használatára; 2. méret – a középkori velencei mértékegységeket a XIX. században már nem ismerték és használták; 3. állapot – mutatnak-e kopásnyomokat, s ha igen, azok mennyire szabályosak; 4. proveniencia; 5. stílus; 6. motívumok. A XIX. századi kőfaragó a saját korában még létező, vagy akár publikált emlékek nyomán faragja utánzatait. Mivel ezek egy része mára elveszett, nem haszontalan a XIX. századi faragványok tanulmányozása sem. A különböző típusokból inspirációt merítő mester keze nyomán stílus- és motívumkeveredést állapíthatunk meg.

A történeti Magyarország területén fennmaradt³¹ és a Szépművészeti Múzeumban őrzött velencei faragványok tanulmányozása során gyakran felmerült a kútkávak eredetiségének kérdése.³² A mintegy huszonöt emlék nagy része 1890–1910 között került hazánkba, és státuszszimbólumként szolgált. Bizonyosnak látszik, hogy a velencei kútkáva, mint a városi palota vagy vidéki kastély kertjének kelléke a főúri életforma igényeinek egyik jellegzetességét testesítette meg. A kútkávakat magyarországi kastélyukban vagy kastélykert-

jükben helyezték főúrak mellett más családok is érdeklődtek a kútkávak iránt. Aki nem engedhette meg magának, hogy Velencéből hozasson kútkávát, annak Schmidt Miksa cége kínált lehetőséget faragványok beszerzésére. A Pulszky Károly által vásárolt kútkáva hat műkő másolatának sorsa jól illusztrálja a XIX–XX. század fordulóján fokozódó divatot.³³ Ezt az igényt látszott kielégíteni Schmidt Miksa bécsi bútorgyáros és műkereskedő, akinek leltárkönyvei bőséges adatot szolgáltatnak a nála beszerezhető „pozzók” anyagára, formájára és méretére.³⁴

A XIX. század második negyedétől kezdve az európai arisztokrácia körében megnyilvánuló Velence-kultusz egyik kiemelkedő jelensége volt a kútkávak beszerzése és elhelyezése az otthoni palotakertekben. A legtöbb európai országhoz hasonlóan az arisztokrácia érdeklődése és igénye a kútkávak iránt Magyarországon is megjelent. A velencei utazás, a faragványok vásárlása és kerti elhelyezése szoros kapcsolatban állt a párhuzamos német, francia és angol törekvésekkel. A nemzetközi kontextust szem előtt tartva összességében megállapítható, hogy nálunk nem voltak kiemelkedő írók, költők, útleírók, akik Velencéről és a velencei szobrászatról írtak volna, s míg a németeknél az 1840-es, az angoloknál az 1860-as évektől dokumentálható a kútkávak iránti érdeklődés, a magyar arisztokrácia kimutathatóan csak az 1870-es évektől vásárolta ezeket a később kertdiszekké átfunkcionált velencei faragványokat. A kútkávak megjelenése Magyarországon sajátos, többszörös közvetítési folyamat eredménye. Meghatározó sajátosság a velencei darabokról készített itthoni másolatok magas száma.

Jegyzetek

1. A Budapesti Szépművészeti Múzeumban őrzött román kori kútkávakkal 2005-ben kezdtem foglalkozni, munkámat az Eötvös Loránd Tudományegyetem Művészettörténeti Intézete Doktori Iskolájának keretében végeztem. Tüskés Anna: *A velencei díszítő kőfaragás kérdései a koraközépkori és román kori kútkávak tükrében*. PhD disszertáció. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Művészettörténeti Doktori Iskola, 2009.
2. Balogh Jolán elemzése óta csak Alberto Rizzi eredetiségüket indoklás nélkül tagadó lakonikus kijelentései foglalkoztak a budapesti kútkávakkal és egyéb velencei, román stílusú faragványokkal. RIZZI, Alberto: *Vere da pozzo di Venezia. I puteali pubblici di Venezia e della sua laguna*. Venezia, Stamperia di Venezia, 1981, 1992², 2007³. 55. Dorigo egyetért Rizzivel abban, hogy a Casa Semin a Santa Mariából Budapestre került kútkáva kivételével a többi hamisítvány, de ő sem indokolja állítását. DORIGO, Wladimiro: *I pozzi nella scultura tardomedievale veneziana*. In: *De lapidibus sententiae*. Hrsg. Tiziana FRANCO. 2002. 133.
3. Pl. Vép, kastély pálmaház, majd Szombathely, magánkert, ma Szépművészeti Múzeum ltsh. 60.3.
4. Pl. Sárospatak, kastélypark Windischgrätz hercegek vásárlása, ma Szépművészeti Múzeum ltsh. 588.56.
5. Pl. Nagykároly, Károlyi-kastély és Majk, Esterházy birtok, kamalduli remetesség.
6. Köszönöm Dörögdy Éva és Szőke Balázs segítségét az iratok tanulmányozásában. 1. ltsh. 1162 H „Ricevo dal Signor Pulszky Lire italiane milleottocentosettanta per prezzo degli oggetti seguenti: 1. Vera da pozzo L it 1000, 2. Angelo 350, 3. Rilievo con figure 400, 4. Due serraglie con teste 60,

5. Quattro teste decorative 60. Totale L it 1870. Venezia 22 Settembre 1894 Luigi Resimini” „Kimutatása a létesítendő Szépművészeti muzeum számára vásárolt és számadásilag végleg számbavett műtárgyaknak. 81. szám: 1162 ltsz. Kutmedencze. Velencei iskola” „28. szám. Jegyzőkönyv, fölvetett Budapesten 1894. október hó 25-én az Országos Képtárban” „28. szám. Leírása a Budapesten 1894. október hó 25-diki jegyzőkönyvben megjelölt műtárgyaknak” Szépművészeti Múzeum Irattár. – 2. ltsz. 1319 „Kimutatása a létesítendő Szépművészeti muzeum számára vásárolt és számadásilag végleg számbavett műtárgyaknak. 241. szám: 1319 ltsz. Kutmedencze. Mészko. Velence XI. század.” Szépművészeti Múzeum Irattár. – 3. ltsz. 1320 „Kimutatása a létesítendő Szépművészeti muzeum számára vásárolt és számadásilag végleg számbavett műtárgyaknak. 242. szám: 1320 ltsz. Kutmedencze. Mészko. Bart. Bon.”
- 7 1. ltsz. 57.6 Budapest, Károlyi grófok Szentkirályi utca 32 Szépművészeti Múzeum Irattár 863/1957. – 2. ltsz. 59.5 Devecser, Esterházy-kastély park Szépművészeti Múzeum Irattár 532/1959. – 3. ltsz. 59.13 Tornanádaska, Hadik kastély Szépművészeti Múzeum Irattár 1010/959. – 4. ltsz. 60.3 Vép, kastély pálmaház, majd Szombathely, magánkert Szépművészeti Múzeum Irattár 208/960. *Esti Hírlap* VIII. évf. 1963. február 20. – 5. ltsz. 62.7 Töketerebes, Andrassy kastély, majd Dénesfa, Cziráky kastély, végül Győr, városi park Szépművészeti Múzeum Irattár 743/1962. – 6. ltsz. 62.8 Oroszvár, gróf Zichy, majd herceg Lónyay kastély, később Győr, városi park Szépművészeti Múzeum Irattár 743/1962. – 7. ltsz. 63.2 Somogyárd, Somsich kastély Szépművészeti Múzeum Irattár 488, 489/1963. CSIZMADIA György: *Velencei remekmű – Somogyárdon*. In: *Esti Hírlap* VIII. évf. 136. sz. 1963. június 12. szerda. – 8. ltsz. 588.56 Sárospatak, kastélypark Szépművészeti Múzeum Irattár 1215/1962, 453/1963, 476/1963.
- 8 Köszönöm Simon Magdolna segítségét a fényképgyűjtemény kutatásában és Bardoly István engedélyét a devecseri és a sárospataki kútkáva archív felvételének közlésére.
- 9 „La brillante ufficialità ungherese si trovava assai bene nella città sottomessa, e così a poco a poco si formò uno strato di società esotica che man mano comperò palazzi minori e li arricchì di belle cose d'arte, specialmente di quelle che come ben osservò il Brown, alla fine del secolo XVIII erano sorte al soffio di un Rinascimento dolce, spolverato, sciroccale, coi Tiepolo, i Longhi, la Carriera, i Gozzi ecc. Era buona moda per i Batthiany, i Clary, i Pálffy, gli Zichy, i Metternich ecc. ecc. aver in Venezia appartamenti signorili e veramente principeschi.” LEVI, Cesare Augusto: *Pietre infisse nelle case e nei palazzi di Venezia*. In: *Le collezioni veneziane d'arte e d'antichità dal secolo XIV ai nostri giorni*. Venezia, 1900. clxxvi.
- 10 DE GERANDO Attila: Velence tizenkét képben. Budapest, 1887. 19.
- 11 DE GERANDO, 1887. 95.
- 12 SZEMLÉR Lőrinc (Szerk. Dr.): *Velence*. Eggenberger-féle utikönyvek I. Térképmelléklettel és képekkel. Budapest, é. n. Eggenberger. 27.
- 13 DESSEWFFY Arisztid: *Velence*. Budapest, Kosmos Műintézet kiadása, 1896. 131.
- 14 Tüskés Anna: *A velencei kútkávák irodalmi említéseinek szerepe a Velence-kultuszban*. In: *Fiatalkutatók és Olaszország. Tanulmányok*. Szerk.: PÁL József, MÁTYÁS Dénes, RÓTH Márton. Szeged, SZEK Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2008 (2009). 123–129; Tüskés Anna: *La fortuna letteraria e collezionistica delle vere da pozzo veneziane*. In: *Nuova Corvina*, N. 21, 2009. 128–138.
- 15 KURZ, Otto: *Fakes: A Handbook for Collectors and Students*. London, 1948; BIANCHI BANDINELLI, R.: *An 'Antique' Re-working of an Antique Head*. In: *Journal of the Warburg and Courtauld Institute*, IX, 1946. 1–9; ASHMOLE, Bernard: *Forgeries of Ancient Sculpture: Creation and Detection*. The first J. L. Myres Memorial Lecture (Delivered in New College, Oxford, on 9 May 1961). Oxford, 1962; CHASTEL, A.: *A propos d'un faux 'primitif': la figure et le décor, oraz Le principe de l'imitation à la renaissance*. In: CHASTEL, A.: *Fables, formes, figures*. Vol. 2, Paris, 1978. 51–69; FRINTA, Mojmir S.: *The Quest for a Restorer's Shop of Beguiling Invention: Restoration and Forgeries in Italian Panel Painting*. In: *The Art Bulletin*, LX, 1978, 1. 7–23; POPE-HENESSY, John: *The Forging of Italian Renaissance Sculpture*. In: *Apollo*, XCIX, aprile 1974. 242–67. Lásd még: DUTTON, D.: *The Forger's Art: Forgery and Philosophy of Art*. Berkeley – Los Angeles – London, 1983; SAVAGE, George: *Forgeries, Fakes and Reproductions*. London, 1963; FERRETTI, Massimo: *Falsi e tradizione artistica*. In: *Storia dell'arte italiana*. Vol. X. Torino, 1981. 113–195; TÜRRE, Karina: *Fälschungen antiker Plastik seit 1800*. Berlin, 1984; SCHNAPPER, Antoine: *Copies, répliques, faux*. In: *Revue de l'art*, 1973, n. 21. 5–31.
- 16 *Why Fakes Matter. Essays on Problems of Authenticity*. Ed. by M. JONES. London, 1992; *Veramente falso*. A cura di M. ARZENTON. Milano 1991.
- 17 *Fälschungen im Mittelalter*. Internationaler Kongress München, 16. – 19. September 1986. vols. I–VI. Hannover 1988.
- 18 *Fake? The Art of Deception*. Catalogo della mostra (the British Museum). Edited by Mark JONES. London, 1990.
- 19 *Vrai ou faux. Copier, imiter, falsifier*. Exposition: Cabinet des Médailles et Antiques, 6 mai–29 octobre 1988, Bibliothèque Nationale, Paris, 1988; NATALE, M. – RITSCHARD, C.: *Falsifications, manipulations, pastiches. L'art d'imiter. Images de la Renaissance au Musée d'art et d'histoire*. Genève, 1997; *Falsi da museo*. Catalogo della mostra (Milano, Museo Poldi Pezzoli, 19 febbraio – 3 maggio 1998). A cura di Andrea di LORENZO e Annalisa ZANNI. Milano, 1998.
- 20 „Hamisítvány nem létezik többé” PASTOUREAU, Michel: *Le faux n'existe plus*. In: *Vrai et faux*. 1988. 23–25.
- 21 Pl.: Riggisberg, Abegg-Stiftung, Inv. No. 16.32.69 és Inv. No. 16.1.63.; Paris, Musée Jacquemart-André, inv. no. MJAP-S 1226.
- 22 A magyarországi szakirodalomhoz lásd pl.: *Hamis tárgyak*. In: *Történelem – Kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon*. Kiállításkatalógus. Szerk. MIKÓ Árpád és SINKÓ Katalin. Budapest, 2000. 449–453; KOVÁCS Éva: *Athéné helyett Malvin? Egy „bizánci” mű a magyar Nemzeti Múzeumban*. In: *Történelem – Kép*, 2000. 454–463; KISS Erika: *A székegy nemzeti áldozópohara*. In: *Történelem – Kép*, 2000. 464–466.
- 23 BALOGH, Jolán: *Études sur la collection des sculptures anciennes du Musée des Beaux Arts. III*. In: *Acta Historiae Artium*, tom. I, Budapest, 1953. 71–113; BALOGH, Jolán: *Katalog der ausländischen Bildwerke des Museums der Bildenden Künste in Budapest IV.–XVIII. Jahrhundert*. I–II. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975.
- 24 Ltsz. 588.56 Ajándékozási szerződés „12. Velencei iskola, XII. sz. Román oszlopfő (kő)” Szépművészeti Múzeum Irattár 663, 691/1919.

- 25 RIZZI, 1981. 45, 55.
- 26 „frotte di stranieri danarosi vanno di palazzo in palazzo trasformatosi in sedicente gabinetto di antichità, in realtà: in bazar di contraffazioni” LEVI, 1900. cxlvi.
- 27 „la Venezia dei Forestieri, mercato di antiquari falsificatori” *Archivio del futurismo*. A cura di M. DRUDI GAMBILLO e T. FIORI. Roma 1958, I. 19 (manifesto Contro Venezia passatista del 27 aprile 1910)
- 28 „E siete diventati portieri d'albergo, ciceroni, lenoni, antiquari, frodatori, fabbricanti di vecchi quadri, pittori plagiari e copisti” *Archivio del futurismo*, 1958, I. 22 (Discorso futurista ai Veneziani).
- 29 MORONATO, Stefania: *La collezione di tessuti Michelangelo Guggenheim*. In: *Bollettino – Civici Musei Veneziani d'Arte e di Storia*, 1986, XXX, N. S. n. 1–4. 205–212.
- 30 Erre irányuló kutatásaim az Archivio Storico del Comune di Veneziaában eddig eredménytelenek maradtak.
- 31 További kútvák pl.: Bánlak, gróf Karátsonyi-kastély; Daruvár, kastély, ma Bjelovar, Városi Múzeum; Gács, kastély; Vedrőd, gróf Zichy-kastély; Vöröskő, kastély. Köszönöm Keserű Lászlónak, hogy megtekinthettem fényképét a gácsi várkastélyról.
- 32 Részletes kifejtés: TÜSKÉS, 2009 (ld. 1. lj.) 103–105.
- 33 ROSTÁS Péter: *A rejtelmes kút. Egy velencei kút magyarországi másolatai*. In: *Ars Hungarica*, 2006/1–2. 277–306; TÜSKÉS, 2009 (ld. 1. lj.) Katalógus 59–59.6. 187–195.
- 34 TÜSKÉS Anna: *A Schmidt-cég „pozzói”-nak problémája. – The Well-Heads of the Schmidt Company*. In: *Omnis*

creatura significans. Tanulmányok Prokopp Mária 70. születésnapjára. Essays in Honour of Mária Prokopp. Szerk. TÜSKÉS Anna. Budapest, 2009. 291–296.

Venetian Well-Heads in Hungary

A high demand for Venetian well-heads arose in the second half of the 19th century from European and overseas museums, the aristocracy and private collectors. The Budapest Museum of Fine Arts possesses one of the largest collections of Italian art in Hungary, including a total of ten Venetian well-heads. They were partly purchased by the museum directly from Venice, while other pieces found their way to the collection between 1957–1963.

As in most European countries, interest in and demand for well-heads by the aristocracy also appeared in Hungary. Travelling to Venice, purchasing carvings and placing them in home gardens were closely related to similar activities in England and Germany. With an international context in mind, in general it can be suggested that there were no prominent writers, poets or guidebook writers in Hungary who wrote about Venice and Venetian sculpture, and while interest in well-heads is documented from the 1840s in Germany, and from the 1860s in England, Hungarian aristocracy started to purchase such items only from the 1870s onwards. The emergence of well-heads in Hungary was the result of particular, multiple transfer processes, the defining feature of which is the high number of copies of Venetian originals and forgeries made in Hungary.